

Recensioner

Redaktör: Ragnhild Mølster, Nordicom Norge

Motti Neiger, Oren Meyers och Eyal Zandberg (red.)
On Media Memory: Collective Memory in a New Media Age
Palgrave Macmillan Memory Studies, 2011, 300s., ISBN
9780230275683

Uppmaningen att minnas den 11:e september – var vi befann oss och hur vi reagerade – kom från alla håll. Radion lät vittnen minnas och berätta, journalister inbjöds att återkalla den där dagen för tio år sedan. Tidningarna var till brädden fulla med bilagor och minnesreportage. I centrum stod de ögonvittnen som genomlevt katastrofen, men lika mycket alla vi andra, som var medievittnen till attackerna, och vars trauma var just medierat. Det har uppskattats att terrorattackerna i USA den 11 september 2011 bevittnades av en tredjedel av mänskligheten – *via televisionen*. Föga förvånande kulminerade därför 10-årsdagens minnesmani just i och på TV. Och som väntat valde man under SVT:s maratonsändning att gå till det egna arkivet, för att visa de så ofta repeterade och numera ikoniska bilderna. Dessutom lät man människor minnas dagen igenom, från 07.55-17.00, via korta intervjusegment från Ryssland till Växjö, från Malmö till Kairo. Här suggererades en värld av berörda människor med olika bakgrund, för att befästa att detta minne angår oss alla – överallt. Omväxlande i granskarens, vittnets och psykologens gestalt intervjuade Claes Elfsberg (New York) och Marianne Rundström (Stockholm) journalister, politiker, diplomater, reklammän, och Newyork-svenskar, ögonvittnen, anhöriga och katastrofarbetande volontärer. Direktsändningen innefattade visserligen både problematiseringar och flera kritiska röster, men så började minneshögtiden vid Ground Zero och Elfsberg fick anta en annan, och mer obestämbar skepnad. Var han vår själasörjare när han med mjuk röst och stort deltagande beskrev 'den rörande ceremonin' till bilder av de anhöriga som läste upp namnen på sina släktingar i närvaro av före- och

företvarande presidenter och borgmästare? Eller blev han i själva verket en ideologisk förlängning av den nationella amerikanska mytologin, som här till fulländning sammanflätades med individuella amerikaners livsöden? I SVT:s sändningar tilltalades de svenska tittarna som emotionellt berörda av förlust och trauma, för att sedan bjudas in till ett mer distanserat betraktande, varvat med kritik kring det inträffade och dess världspolitiska konsekvenser, samt omvälvande och våldsamma efterspel. Det sistnämnda inskräptes också av vinjetten: "11 september: dagen som förändrade världen" – en formulering som ger eko åt hur händelsernas vändpunktskaraktär redan i realtid blev ett faktum då de utropades i och genom TV som omedelbart historiska, och som något '*vi aldrig kommer att glömma*'.

Många tolkade denna uppmärksamhet kring minnet av den 11 september som ett uttryck för USA:s hegemoni, liksom för en form av kommersialisering av minnen. Uppmärksamheten vittnar om vad vi är anbefallda att minnas. Det finns därför anledning att ställa närgångna frågor kring mediernas och i synnerhet televisionens anspråk på att fokusera vårt intresse till minnet av händelserna. På vilka sätt ska vi förstå den minnesorgie som utspelades i de traditionella medierna kring tioårsdagen av den 11 september? Och vad avslöjar dessa minnespraktiker om relationen mellan medier och kollektivt respektive individuellt minne, i en tid när televisionens ställning som historieförmedlare utmanas av både sociala nätverk och digitala arkiv? Hur formulerar man sitt uppdrag i samband med årsdagen, när digitala minneskulturer utgörs av en oändlig mängd 'trådar' till, kommentarer kring och spår av det nära förflutna, i

en nebulös process som tycks framkalla en oöverblickbar mängd minnen? Den brännande frågan är på vilka sätt medierna – nya som äldre – är aktiva i, och formativa för, etableringen av vårt förhållande till det förflutna, och för *hur* vi minns, *vad* vi minns och kanske till och med för *minnets själva natur*.

I kölvattnet av digitaliseringen har sådana frågor under senare år hamnat i centrum för den tvärvetenskapliga minnesforskningen, men även för medie- och kommunikationsvetenskapen har behovet att på djupet förstå hur mediernas utveckling bidrar till vår tidsuppfattning och historiemedvetenhet blivit skriande. Den datorbaserade kommunikationen genererar en ögonblickstemporalitet som inverkar både på vardagslivet och samhället i stort. Det betyder också att för att idag ta sig an för medieforskningen mer etablerade frågor kring identitet, gemenskap och det politiska samtalets villkor, framstår det alltså som alltmer nödvändigt att förhålla sig till digitaliseringens konsekvenser för våra minnen och vårt minnande. Denna omständighet demonstreras i flera nya böcker på området. I antologin *Save As... Digital Memories*, (red. Joanne Garde-Hansen et al 2009) diskuteras det överflöd av versioner av det förflutna som cirkulerar och omsätts i den digitala kulturen, och den lätthet med vilken minnen kan skapas, revideras och spridas. I José van Dijcks banbrytande bok *Mediated Memories in the Digital Age* (2007) ställs uppluckringen mellan det personliga och det kollektiva minnet i centrum för analysen av hur våra personliga men ändå kulturellt präglade minnen, förr bevarade i en skokartong, nu i den digitala åldern når en sorts semioffentlighet som samtidigt är transnationell. Denna framväxande diskurs understryker därmed att medierna i dagens värld utgör, om än på ett icke entydigt och mångskiktat sätt, vad sociologen Maurice Halbwachs i sina klassiska studier av det kollektiva minnet kallade för 'sociala ramverk för minnet', inom vilka individuella minnen blir meningsfulla och kan (re)konstrueras. Detta gäller alltså inte enbart för återetablerandet av det nationella 'vi', som så länge stod i fokus för minnesstudierna. Idag, genom digitaliseringens och globaliseringens, inställer sig nya utmaningar för att studera hur minnet delas selektivt av människor transnationellt och kanske till och med globalt.

Dessa frågor får nu en ambitiös genomlysning i den nya antologin *On Media Memory: Collective Memory in a New Media Age* (Palgrave Macmillan Memory Studies, 2011, 300s. red. Motti Neiger, Oren Meyers och Eyal Zandberg) som tar medieringen till själva utgångspunkten för diskussionen om kulturellt minne. Med begreppet 'medieminnet' vill man fånga att medierna inte enbart är ett 'kärl' som

rymmer minnen, en minnesteknologi som producerar dem, eller inbegripna en process genom vilken kollektiva minnen blir synliga, utan *ett fenomen i sig självt*. Boken presenterar en rik översikt över minnesforskningens viktigaste epistemologiska och teoretiska grundvalar och introducerar samtidigt dessa för medieforskningen. Inledningsvis betonas att minnet är alltid en social och politisk konstruktion, som måste förstås som en mångriktad process där vi deltar i en kamp om att definiera det förflutna, vilken samtidigt bara kan studeras när den materialiserats i någon form: som monument, arkiv, i ceremonier eller i medierna. Målsättningen är att låta dessa två mångvetenskapliga fält brytas mot, mötas och lära av varandra: alltså att bidra till att synliggöra vad minnesforskningen kan lära medieforskningen och tvärtom.

Medierna är dock *inte* (som för övrigt så ofta idag när andra discipliner vaknar inför 'medialiseringens' genomslag), minnesstudiernas nya 'flugor'. Inom den flera decennier långa debatten om kulturellt minne har mediernas presumtivt negativa inverkan på minneskulturer inte sällan blivit föremål för kritiska debatter. Centrala namn som exempelvis litteraturvetaren Andreas Huysen och historikern Pierre Nora, har ställt en samhällsdiagnos där medierna i senmoderniteten beskrivs som förgörande för våra autentiska och levda minnen. Dömda till minnesförlost blir vi därför, i mediasamhället, besatta av att minnas, och däri ligger förklaringen till vår fixering vid minnesplatser, årsdagar och arkiv.

Men frågan om mediernas ofrånkomliga betydelse för formandet av kollektiva minnen och minnespraktiker i vår värld, blir i medieforskarens händer inte primärt normativ. Den utgör ett verkligt tolkningsproblem inom ett större komplex av angelägna spörsmål som kan belysa trender inom såväl medierna själva, som deras omgivande kulturella och samhällseliga betingelser. *On Media Memory* intresserar sig för de processer genom vilka medierna konstituerar våra minnen samt hur relationen mellan det personliga och privata, och det kollektiva och delade, utformas och förhandlas. Barbie Zelizer, som under flera decennier studerat minnespraktiker inom journalistikens och bildjournalistikens fält, diskuterar i sitt bidrag den kannibalisering av lokala minnen som hon hävdar sker när minnet just kommersialiseras och globaliseras med medieföretagens profithunger som drivmedel. Så skedde t.ex. i samband med Tsunamin i december 2004, när de lokala förlusterna av hundratusentals indonesier, lankeser, thailändare etc. minimerades i rapporteringen, med konsekvensen att minnet av Tsunamin i väst istället handlar om de västerländska individer och turister som drabbades.

Dessutom formas ofta minnet av lokala katastrofer av västerländska journalister, genom etnocentriska liknelser ur historien och paralleller till Förintelsen etc. Slutligen får lokala och oändligt komplexa omständigheter ofta sammanfattas till en förenklad västerländsk representation – en signalbild – som t.ex. den pågående svälten i Afrika som upprepade gånger blir ihågkommen med hjälp av Kevin Carter's berömda fotografi av en döende flicka i Sudan 1993.

Inte minst lyckas boken belysa också hur vissa medieformer faktiskt möjliggjort att tidigare undant-rängda eller svåra minnen kunnat artikuleras. Detta exemplifieras i inledningen med hur överlevande från Förintelsen först i och med de videoupptagningar som gjordes på Yale-arkivet för att samla deras vittnesmål för eftervärlden, kom i kontakt med vissa minnen och kunde sätta ord på dem. Ett annat engagerande exempel presenteras i kapitlet av S. Elizabeth Bird som behandlar det lokala minnet av massakern på Igbo-folket i Asaba, vilket under Biafrakriget i Nigeria 1967 föll utanför radarn för västerländska journalister, men som nu med hjälp av Internet kan erövrats, erkännas och bearbetas. Boken öppnar också för en viktig diskussion kring de grannliga forskningsuppgifter som vi ställs inför när det kollektiva minnet, i den digitala kulturen, samtidigt tycks vara en fråga om åt vilket håll man tittar. Amit Pinchevski belyser relationen mellan trauma, minne och mediering utifrån de digitala arkivens roll för de nya minnespraktiker. Dessa tycks kunna sammanfattas med att det publika *och* privata minnet idag blivit en fråga om val respektive valmöjlighet. Anna Reading belyser hur minnet i dagens värld dessutom, genom den rörelse vi brukar beteckna som globalisering, underkastats sex olika dynamiker inom vad hon kallar för "det globala minnesfältet", vilka inverkar på hur och vad vi minns. Mobila och digitala minnen är *transmediala*, de formas och sprids med enorm *hastighet*; *spridningsvidden* är större; minnesarbetet sker *multimodalt* (från det kroppsligt situerade ögonvittnet till e-postmeddelandet) och de är både mer *mångförgrenade* än förr och mer *flytande*. Andrew Hoskins argumenterar i sitt kapitel också för hur själva minnet måste omdefinieras, eftersom dessa förändringar av medierna konfronterar samhällen och stater liksom oss forskare, med den centrala frågan: Var tar det 'kollektiva' vägen om det finns lika många sociala minnen som det finns Facebook-grupper?

Författarna demonstrerar att medierade minnen handlar om hela livet – från det vardagliga till det extraordinära, från det individuella till det kollektiva, från det imaginära till det faktiska, från det banala till det djupt politiska, traumatiska och existentiella. Den

vällovliga ambitionen att ringa in fältet i sin helhet har dessvärre en baksida. Volymen består i en ganska spretig samling texter, och även om redaktörerna gör sitt bästa för att gruppera dem inom relevanta taxonomier utifrån medieforskningens grundindelning i produktion, text och konsumtion, eller Cultural Studies-fältets centrala stridsämnen kring aktörskap, motstånd, auktoritet och kontext, kunde en snävare ämnesradie ha ökat antologins analytiska precision. Samtidigt balanserar *On Media Memory* förtjänstfullt de 'nya' tendenser inom mediekulturen som så ofta hamnar i centrum, mot vad som faktiskt fortgår parallellt och uppstår under inflytande av det nya, i de traditionella medierna. På ett nytt och givande sätt belyser Paul Frosh relationerna mellan minne och fantasi med avstamp i masskommunikationserans centrala medium televisionen. Denna etablerar enligt Frosh en materiell och imaginär nod genom vilken själva idén om ett kollektiv fortfarande konstitueras. I SVT:s sändningar på tioårsdagen kommenterades just kriget i Irak som 'det första internetkriget', där människor inte längre är som Marianne Rundström beskrev det "utlämnade till medierna" för att få information. Kanske är det just i ljuset av denna ömsesidiga konkurrensrelation mellan de traditionella och de nyare medierna som man ska förstå det som utspelades under denna medieritual. TV kämpar för att vidmakthålla sitt existensberättigande och uppträdde därför på tioårsdagen just som den enande samlingspunkt vissa forskare hävdar faktiskt saknas i dagens digitala och sociala mediekulturer. Och mediet är även i vår digitala epok inblandat i minnets "musealisering", vilket José Carlos Rueda Laffond beskriver i sitt bidrag om historiska serier på spansk TV, genom att vara starkt självrefererande till sitt eget arkiv. Genom att TV upprepar händelser som har sänts på TV *som historiska*, blir de alltså just "historiska."

Som medieminne var den 11 september ett särpräglad televisuellt trauma. Som händelse var den extraordinär, och fick av förklarliga skäl extraordinär uppmärksamhet. Samtidigt som attackerna av det officiella USA reducerades till en historie- och kontextlös metaberrättelse om godhet kontra ondska, var detta den mest symboliskt förtätade – och samtidigt ogripbara – av händelser. Spöklik tycktes den träda ut ur fiktionen, som en rent filmisk illusionsskapelse. Händelsen som därför tycktes ha ägt rum innan den inträffade är dessutom, vilket årsdagarna påminner oss om med sina repetitioner, ännu inte över. Även för medieforskare tycktes händelserna trotsa eller överträffa modeller och kriterier för både nyhetsvärdering och mediehandlingar. Den 11 september, skriver därför Lilie Chouliaraki i sin bok *The Spectatorship of Suffering*, är en av dessa *extatiska*

nyheter med den olösliga uppgiften att förmedla en temporalitet där tiden står stilla och en minut varar en livstid. Med inspiration från Heideggers begrepp extatisk tid beskriver hon attackerna som präglade mest av allt av sin *obestämbarhet*. Kanske var det därför som SVT:s minnessändningar antog formen av en hybrid av officiös ritual vilken rymde affektiva och ideologiska register, journalistisk 'opartiskhet' och samtidigt erbjöd ett existentiellt rum för minnesarbete? här

Som behövt korrektiv till hysterin kring den 11 september, påminner Jerome Bourdon i sitt bidrag till antologin om att fotoblixtminnen (synnerligen skarpa minnen som individer har kring var de var och vad de gjorde när de nåddes av nyheten om traumatiska händelser) inte har visat sig vara särskilt betydande för människor som intervjuas i efterhand om sina medieminnen. Deras livshistorier innehåller minnen av vardagens mediebruk, där medierna utgör en interiör gentemot vilken livets rutiner och dramer utspelas. Oavsett hur den 11 september kommer att te sig för den enskilde på sikt, befinner sig händelsen i centrum för relationen mellan medier och minnen på flera sätt. Händelserna inträffade på tröskeln mellan en mediekultur tidigare dominerad av TV och vår egen digitala epok. Minnesarbetet i de traditionella medierna pågår mitt i den digitala kulturens spänning

mellan minne och glömska, och i en situation när nya minnesgemenskaper, med anspråk på det förflutna, samtidigt tar form bortom de gamla. *On Media Memory* utgör som helhet ett viktigt exempel på den dynamik som innebär att minnespraktiker som ursprungligen hörde till masskommunikationseran och de som nu tar form i den digitala epoken konstitueras ömsesidigt, genom olika typer av remedieringsprocesser. Men boken belyser att medieminnen, med viktiga undantag, i mindre grad studerats i ett publikperspektiv. Ett sådant kommer att kunna visa vilka minnen som människor faktiskt har *i relation till* minnesindustriernas produkter och nyhetsmediernas 'stora händelser', men också hur de själva lever och skapar sina minnen i en ny medievardag. *On Media Memory* erbjuder en god översikt över både vad som såhär långt studerats och genomlysts inom detta framväxande forskningsområde, men också vilka vägar inom minnesfältet som återstår för medieforskningen att beträda.

Amanda Lagerkvist
Medie- och kommunikationsvetenskap
Södertörns högskola